

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Aan het juiste antwoord op een meerkeuzevraag wordt 1 scorepunt toegekend.

Maritiem Museum

1 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De scherpe hoek die door de zijgevels wordt gevormd doet denken aan de boeg/voorsteven van een schip.
- De vooruitstekende hoek / hoeken doen denken aan de voorsteven van een (hoge) boeg van een schip (met daarop een naam).
- De kleine raamopeningen doen denken aan de patrijspoorten van een schip.
- De lange horizontale (ononderbroken) zijkanten doen denken aan de zijwand(en) van een schip.
- De horizontale lijn op de (vooruitstekende) muren doet denken aan die op de zijwand van een schip.

per juist aspect

1

2 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De hoofdvorm van het gebouw is een (rechthoekige) driehoek, waarvan de rechte/haakse hoek aansluit op het kruispunt en/of waarvan de lange (rechthoek)zijden parallel lopen aan de twee straten (Blaak en Schiedamsedijk).
- Aan de straatzijde heeft het gebouw op de begane grond een galerij / een doorgang voor (wandel)verkeer van de straat.
- De (schuine) opengewerkte zijde met de uitstekende punten/volumes (voorsteven) is gericht op de haven.
- Het gebouw/ontwerp, een driehoek met uitstekende punten, is de optimale vorm voor de beschikbare ruimte op die plek.

per juist kenmerk

1

Vraag	Antwoord	Scores
3	<p>maximumscore 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • het vierkant / de vierkante vorm • plattegrond (twee van de volgende): <ul style="list-style-type: none"> – Het vierkant/de vierkante vorm wordt herhaald (verticaal en horizontaal) tot een raster (van vierkanten). Binnen dit raster past de hoofdvorm van de plattegrond (een driehoek met een hoek van 90 graden). – Het raster van vierkanten bepaalt de indeling van de (dragende) pilaren van de skeletbouw. – De hoofdvorm van de plattegrond is een driehoek, en die is afgeleid van het vierkant/wordt gevormd door een diagonaal doorsneden vierkant. <p><i>Opmerkingen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – Ook goed als de driehoek wordt genoemd als module met twee juiste toepassingen van deze module in de plattegrond. – Als slechts één juiste toepassing wordt genoemd, wordt 1 scorepunt toegekend. 	<p>1</p> <p>2</p>
4	<p>maximumscore 3</p> <p>drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> – het gebruik van geometrische vormen (zoals driehoeken en vierkanten) – de opbouw uit duidelijk van elkaar te onderscheiden (geometrische) volumes – de grote vlakken / het ontbreken van decoratie/versieringen – de lichte kleur van het materiaal (het gebouw oogt helder en licht) – Het gebouw 'zweeft' / staat op pilaren/zuilen (met open ruimtes onder de bouwvolumes). – De constructie bestaat uit (beton)skeletbouw. – ramen in stroken / lintvensters – plat dak 	
	per juist kenmerk	1
5	<p>maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Door de (contrasterende) oranje(rode) kleur trekt de ingang aandacht / is de ingang goed zichtbaar (anders dan de oude grijze/verscholen ingang). – De oranje(rode) kleur is een warme kleur en dat is uitnodigender dan grijs (van de oorspronkelijke ingang). – Door het paneel 'naar binnen te vouwen' is er meer verbinding tussen exterieur en interieur. Het publiek wordt naar binnen geleid (via een soort oranje(rode) loper). 	
	per juist antwoord	1

Vraag	Antwoord	Scores
6	maximumscore 2 drie van de volgende: <ul style="list-style-type: none">- De oranje(rode) kleur doet denken aan reddingsboeien / zwemvesten / de roestrode kleur (menie) van grote (vracht- of container)schepen.- De grote/hoge stalen (vitrine)wand doet denken aan de wand van een schip.- De tekens rechts op de wand doen denken aan tekens voor de scheepvaart die het waterniveau (NAP) aangeven.- De reling boven op de (rode) wand doet denken aan de reling van een schip.- De stalen trappen en/of deuren doen denken aan die van trappen en/of deuren op een schip.- De oranje(rode) bankjes in de hal hebben de vorm van een boot.- De vitrines met afgeronde ramen doen denken aan patrijspoorten / ramen van beveiligde plekken (brandblussers).- De combinatie van houten tafels en banken en metalen/industriële lampen doet denken aan een kombuis (met een verlaagd plafond).- Het lage plafond maakt de ruimte kleiner/intiemer en dat doet denken aan een kombuis.	
	indien drie juiste antwoorden	2
	indien twee juiste antwoorden	1
	indien minder dan twee juiste antwoorden	0

Vraag	Antwoord	Scores
7	<p>maximumscore 2</p> <p>Antwoorden moeten de volgende strekking hebben:</p> <ul style="list-style-type: none"> • respect (een van de volgende): 1 <ul style="list-style-type: none"> – Door het sterke contrast in kleur en materiaal wordt goed zichtbaar welke toevoeging van Studio Ramin Visch is en wat hoort bij het oorspronkelijke ontwerp van Quist (daardoor wordt het ontwerp van Quist gerespecteerd). – De toevoegingen / aanpassingen van Studio Ramin Visch zijn ook weer te verwijderen / ongedaan te maken (daaruit blijkt respect voor het oorspronkelijke ontwerp). – De vormgeving van Studio Ramin Visch is net zo strak als de vormgeving van Quist (daaruit blijkt respect voor vormgeving van Quist). • commentaar (een van de volgende): 1 <ul style="list-style-type: none"> – Het toevoegen van het felle / warme / uitnodigende oranjerood (op het oorspronkelijke grijs) is te zien als commentaar op de saaie / functionalistische architectuur van het modernisme (waarin het idee belangrijker was dan iets kleurrijks scheppen). – De opvallend speelse (verhalende) elementen, zoals de scheepswand en bootbankjes, zijn te zien als een reactie op de strenge / functionele uitstraling van het ontwerp van Quist. – De nadruk op de functie van de entree (die in het oorspronkelijke ontwerp juist verborgen was) is te zien als een commentaar op het weinig klantvriendelijke ontwerp van Quist. 	
8	<p>maximumscore 2</p> <p>Het antwoord moet de volgende strekking hebben:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Musea moeten (van de overheid) veel meer doen aan het bereiken van een breed publiek en/of zorgen voor meer eigen inkomsten (door bezuinigingen van de overheid) 1 • Het ontwerp van Studio Ramin Visch draagt daaraan bij door een multifunctionele entree te maken waar óók veel te zien is / te doen is / die een (sfeervolle) ontmoetingsruimte is 1 	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

De bibliotheek

9 maximumscore 4

- aspecten die verwijzen naar kunst (twee van de volgende): 2
 - luit/snaarinstrument
 - orgel
 - bouwkunst/architectuur (rondbogen, bogengalerij)
 - beeldhouwkunst (sculpturen in een nis)
 - stillevens / lijkt op een schilderij
- aspecten die verwijzen naar wetenschap (twee van de volgende): 2
 - astronomische instrumenten (planetarium)
 - meetkundige instrumenten (zandloper)
 - boeken

Opmerking

- *Als slechts één aspect wordt genoemd, wordt 1 scorepunt toegekend.*
- *Als er bij aspecten die verwijzen naar wetenschap verrekijker of telescoop wordt genoemd, mag 1 scorepunt worden toegekend.*

10 maximumscore 2

- De ruimtelijkheid wordt versterkt door kleur door (een van de volgende): 1
 - lichtgeel hout naast donkerbruin hout te plaatsen waardoor een schaduwwerking wordt gesuggereerd bijvoorbeeld in de zuilen.
 - lichtgeel hout te gebruiken op de achtergrond/rond de horizon, waardoor het (atmosferisch) perspectief wordt versterkt.
 - donker hout te gebruiken voor de perspectieflijnen, zoals die in de vloer.
 - donkere stukjes hout te gebruiken voor de suggestie van reliëf/verdiept liggende delen, zoals in de hoeken boven de rondbogen.
- De ruimtelijkheid wordt versterkt met de nerfrichting door (een van de volgende): 1
 - in de rondbogen stukjes hout met de nerfrichting in de richting van het vluchtpunt te plaatsen.
 - door stukken hout met de nerfrichting afwisselend verticaal en horizontaal te plaatsen, zoals in de fries/architraaf/balken boven de rondbogen waardoor het idee van dynamiek/diepte ontstaat.

11 D

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

In het wit!

18 maximumscore 3

drie van de volgende aspecten:

- de soberheid/eenvoud (opzichtige versiering ontbreekt)
- de lengte van de jurk (daardoor zijn de benen bedekt en dat is kuis/waardig)
- de opstaande boothals / het ontbreken van een (diep) decolleté (daardoor is haar borst bedekt)
- De stof valt ruim om het lichaam (daardoor zijn niet alle lichaamsvormen te zien).
- de kostbare stoffen (mikado zijde)
- het handgemaakte kant (benadrukt hoge status/waardigheid)
- de driekwart mouwen / halflange mouwen (de armen zijn niet helemaal te zien)

per juist aspect

1

19 maximumscore 2

twee van de volgende:

- Het ontwerp wijkt af van het origineel om de auteursrechten niet te schenden. (Het is auteursrechtelijk niet toegestaan een ontwerp exact te kopiëren.)
- Een exacte replica maakt de jurk vaak onbetaalbaar / te duur voor de doelgroep (als het origineel bijvoorbeeld handgemaakt is en van kostbare materialen).
- De replica zal altijd iets verschillen omdat de makers van de replica / variant de originele ontwerptekeningen niet hebben.
- De jurk wordt op maat gemaakt, en de maten zijn steeds anders.

per juist antwoord

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

20 maximumscore 3

drie van de volgende:

- Het manchet (met een stukje mouw) is sterk uitvergroet.
- Het manchet (afsluiting van de mouw) krijgt de functie van epaulet / kop van de mouw.
- Het manchet (met stuk mouw) wordt (ritmisch) herhaald.
- De (afgeronde) onderkant van het overhemd / een deel van het voorpand van het overhemd is sterk uitvergroet.
- De (afgeronde) onderkant van het overhemd / een deel van het voorpand van het overhemd wordt herhaald in verschillende lagen / soorten stof.
- De (afgeronde) onderkant van het overhemd / een deel van het voorpand van het overhemd is sterk uitvergroet en herhaald / wordt in deze bruidsjurk een rok.
- De kraag van het herenoverhemd is een los element om de hals geworden.
- De kraag van het herenoverhemd is sterk uitvergroet en herhaald (tot een soort ketting).

per juist antwoord

1

Opmerking

Alleen voor een juiste combinatie van aspect van het herenoverhemd en de ongewone manier waarop het aspect is toegepast, 1 scorepunt toekennen.

21 maximumscore 3

drie van de volgende:

- vereenvoudiging tot geometrische vormen: Dat is te zien aan de halfronde vormen van de rok / halfronde vormen van de mouwen en/of de rechthoekige vormen van de manchetten.
- tweedimensionaal karakter / ontbreken (ontkennen) van diepte: De jurk heeft nauwelijks volume / is heel plat.
- fragmentatie / ritmische ordening van losse elementen: het herhalen (in verschillende formaten) van delen van de rok / van de mouw
- een collage en/of assemblage van losse elementen: het bijeenbrengen van verschillende losse soorten witte stof / verschillende texturen tot één samenhangend geheel / harmonie (synthetisch kubisme)
- (verscheidenheid) in overwegend één kleur/niet-kleur: de combinatie van verschillende soorten witte stof (glanzend, mat)

per juist antwoord

1

Opmerking

Alleen voor een juiste combinatie van kenmerk van het kubisme en de manier waarop dit kenmerk is toegepast, 1 scorepunt toekennen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

22 maximumscore 3

drie van de volgende aspecten:

- De jurk heeft een kort voorpand en een lang achterpand (alsof het achterpand tegelijk ook de sleep is).
- De jurk heeft een recht / los vallend model / heeft geen pasvorm.
- De jurk lijkt op een herenoverhemd en heeft daardoor een mannelijke / jongensachtige uitstraling.
- De jurk is (door de afwezigheid van decoratie) sober / bijna alledaags en daarin wijkt de jurk af van de uitbundige / feestelijke uitstraling van traditionele bruidsjurken.

per juist aspect

1

23 maximumscore 1

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

Door een typisch mannelijk kledingstuk (het overhemd) te combineren / te vermengen met een typisch vrouwelijk kledingstuk (de witte bruidsjurk) wordt het contrast tussen mannelijk en vrouwelijk minder sterk / worden overeenkomsten tussen mannen en vrouwen benadrukt / wordt de gender-tegenstelling ter discussie gesteld.

24 maximumscore 2

twee van de volgende:

- Complexe / vloeiende overgangen (zonder naden) tussen vormen zijn mogelijk.
- Identieke reproducties/kopieën maken is mogelijk (meer van hetzelfde).
- Snellere productie is mogelijk (op den duur is dat goedkoper).
- Het is gemakkelijk symmetrisch te maken doordat het ontwerp eenvoudig te spiegelen is.
- Ontwerpen kunnen online makkelijk gedeeld/aangepast worden.

per juist antwoord

1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

25 maximumscore 3

drie van de volgende aspecten:

- De fijnmazige structuren lijken op kant.
- De jurk lijkt door de nauw aansluitende vorm en samentrekkingen op een (ouderwets) korset.
- Door de detaillering en versiering lijkt de jurk met de hand gemaakt.
- De slingerende en golvende vormen doen denken aan plooiën in stof / organische structuren en/of aan de natuurlijke val van de stof/ruches.

per juist aspect

1

26 maximumscore 1

Het antwoord moet de volgende strekking hebben:

Architecten zijn al (sinds de jaren negentig) gewend om driedimensionale ontwerpen te maken op een computer. Die kennis en ervaring is bij de modeontwerpers relatief nieuw.

of

De jurk van Van Herpen is een open ruimtelijke constructie. Een architect heeft veel kennis van hoe je een open constructie maakt die tegelijkertijd ook stevig is.

27 maximumscore 1

een van de volgende:

- De ontwerpen van Viktor & Rolf en van Van Herpen zijn zo origineel / zo autonoom (bijna niet draagbaar) als beeldende kunst is, en dat maakt ze interessant voor de kunstwereld.
- Bij de ontwerpen van Viktor & Rolf en van Van Herpen is het concept belangrijk (het concept is belangrijker dan functionaliteit of draagbaarheid) en dat is ook een kenmerk van veel kunst.

28 maximumscore 1

- 1 Viktor & Rolf
- 2 Iris van Herpen
- 3 Valentino

Opmerking

Alleen als alle drie de antwoorden juist zijn 1 scorepunt toekennen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Affiches over affiches

29 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De mondaine/goed geklede vrouw (die uitrust op het dek van een schip) behoort tot de doelgroep van rijke burgers (die kunst / bijzondere producten kopen).
- Het reizen met een modern transportmiddel / passagierschip past bij rijke burgers (die kunst / bijzondere producten kopen).
- De voorstelling gaat over reizen (naar verre bestemmingen) en dat past bij de bezigheden van de rijke burgers (die kunst / bijzondere producten kopen).

per juiste reden

1

30 maximumscore 2

twee van de volgende:

- De letters overlappen de voorstelling / de oorspronkelijke afbeelding zie je door de letters heen.
- In de (oorspronkelijke) afbeelding is geen (leeg) vak opengelaten voor het plaatsen van tekst.
- De belettering is onzorgvuldig (slordig) over de voorstelling geplaatst (waardoor de tekst deels wegvalt in de voorstelling).
- Het woord 'salon' is te ruim en / of het woord 'cent' is te krap gespatieerd binnen de beschikbare ruimte (wat duidt op een latere, niet te herstellen handeling).

per juist voorbeeld

1

31 maximumscore 2

twee van de volgende aspecten:

- sterke nadruk op het lineaire / tekenachtige / de contouren (zoals in de contouren van de figuur/stoel)
- grote (egale) kleurvlakken (zoals haar, jas van de vrouw)
- sierlijke lijnvoering (zoals in belettering, kleding van de vrouw)
- afsnijding van de figuur op de stoel (door het kader)
- het ontbreken van (slag)schaduw / lichtval
- asymmetrische compositie
- ontkenning van diepte/perspectief (vlak, decoratief)
- benadrukken van het decoratieve en/of het patroon ontkent de vorm (patroon loopt door onder figuurlijnen)

per juist aspect

1

Vraag	Antwoord	Scores
32	<p>maximumscore 2</p> <p>Die indruk ontstaat door (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – het zwarte driehoekje (dat de achterkant van het papier voorstelt) zo in de hoek te plaatsen dat het lijkt dat de hoek omgevouwen is. – de schuine zijde van het zwarte driehoekje op de (denkbeeldige) vouwlijn te plaatsen. – het zwarte driehoekje dat precies even groot is als het blauwe driehoekje en/of het vierkant diagonaal te verdelen in twee gelijke driehoeken (zodat het zwarte hoekje 'teruggevouwen' precies lijkt te passen). – afsnijding van het logo SM en/of door overlapping met de letters van het woord affiche (waardoor het lijkt of het hoekje over de letters gevouwen is). 	
	per juist antwoord	1
33	<p>maximumscore 2</p> <p>Dit idee van een omgevouwen stukje papier doet denken aan (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – het slordig plakken / snel aanbrengen van affiches (waarbij het puntje niet gelijmd is, en loslaat). – het tijdelijke karakter van affiches (bij het lostrekken van affiches pak je het affiche bij de punt). – het dunne materiaal / papier waarvan affiches gemaakt zijn. 	
	per juist argument	1
34	<p>maximumscore 3</p> <p>drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> – geometrische vormen: Het ontwerp is (overwegend) opgebouwd uit driehoeken en rechthoeken (en parallelogrammen). – strak stramien/strengere regels / raster: De compositie / vormgeving wordt gekenmerkt door een regelmatige opbouw in horizontalen en verticalen / is te herleiden tot een raster van vierkantjes (met diagonalen). – heldere / zakelijke vormgeving: Er is geen versiering of extra tekst die en/of beeld dat afleidt van de vorm. – beperking in kleur: Het affiche is overwegend zwart, wit en grijs (met accenten in groen en blauw). 	
	per juist antwoord	1

Vraag	Antwoord	Scores
35	<p>maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - (tekst) '100 jaar bekijks' / de titel van de tentoonstelling verwijst naar 'het bekijken van affiches' - De (verbeelding van) kreukels in het affiche verwijzen naar het (slordig / wild) plakken van affiches. - (voorstelling) De voorbijgangers kijken allemaal naar één punt, namelijk het affiche (dat in spiegelbeeld hangt). - Het ontwerp wekt de indruk dat het affiche doorzichtig is / transparant is en op een raam hangt, zoals zoveel affiches op een raam / in etalages hangen. 	
	per juist antwoord	1
36	<p>maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Door het grote hoofd (met directe blik) van de man links die de beschouwer aanstaart. - Door de grote hoofdtekst in spiegelbeeld te plaatsen, een soort vervreemdend effect dat de aandacht trekt. - Door de hoofdtekst knalrood te maken in een verder zwart-witbeeld valt die op. 	
	per juist antwoord	1
37	<p>maximumscore 2</p> <p>Voorbeeld van een juist antwoord is:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De belangrijkste tekst op het affiche/de tekst in de bovenste helft van het affiche staat in spiegelbeeld (visuele truc) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • waardoor het lijkt alsof de gefotografeerde mensen (op het affiche) door een raam naar binnen kijken / naar de beschouwer kijken (die binnen staat en 'naar buiten' kijkt) 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> • De combinatie van (de foto van) de man/mensen op straat die de beschouwer aankijkt/aankijken en de tekst in spiegelbeeld (visuele truc) 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • sorteert een bijzonder effect: het vlak lijkt daardoor transparant waardoor een suggestie van buiten naar binnen kijken wordt gewekt 	1

Bronvermeldingen

afbeelding 1, 2 en 3	Quist Wintermans Architecten bv, Maritiem Museum, Rotterdam http://www.qwa.nl/projecten/cultuurenonderwijs/maritiem_museum.html , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 4, 5 en 6	Studio Ramin Visch, herinrichting entree Maritiem Museum Rotterdam, 2010. http://www.raminvisch.nl , courtesy Ramin Visch, Rotterdam, laatst geraadpleegd op 27 september 2016
afbeelding 7, 8 en 9	Giuliano da Maiano, Studiolo, Palazzo Ducale, Urbino, http://www.atlantedellarteitaliana.it/artwork-13217.html , laatst geraadpleegd op 19 september 2016
afbeelding 10, 11 en 12	Joost Swarte, ontwerp voor <i>Het leven van het boek</i> , 2011, Fondation Glénat, Grenoble, courtesy Joost Swarte / Fondation Glénat
afbeelding 13	Interieur Couvent Sainte-Cécile met ramen van Joost Swarte, Grenoble courtesy Fondation Glénat
afbeelding 14 en 15	foto van prinses Máxima met bruidsjurk van Valentino, 2002 http://orderofsplendor.blogspot.nl/2012/10/readers-top-10-wedding-gowns-3-princess.html , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 16	Viktor & Rolf, bruidsjurk uit de collectie <i>Shirt Symphony</i> , 2012 http://www.vogue.fr/uploads/images/thumbs/201206/viktor___rolf_picture_s_3382_north_400x_white.jpg laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 17	Iris van Herpen, jurk uit de collectie <i>Escapisme</i> , 2011 http://www.additivefashion.com/wp-content/uploads/2013/05/irisvanherpencouture-escapism-032.jpg , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 18	Iris van Herpen, uit de collectie <i>Escapisme</i> , 2011 (detail) http://www.vogue.nl/artikel/iris-van-herpen-in-calais-0203 , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 19	Henri de Toulouse-Lautrec, affiche voor 'Exposition Internationale d'affiches', 1896 https://en.wikipedia.org/wiki/Salon_des_Cent , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 20	Total Design (Wim Crowel), affiche voor het Stedelijk Museum Amsterdam, 1968 http://www.stedelijk.nl/kunstwerk/14841-het-nederlandse-affiche-1890-1968 , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
afbeelding 21	Anthon Beeke, affiche voor het Stedelijk Museum Amsterdam, 1983 http://www.wimcrowelinstituut.nl/nago/object.php?id=28338 , laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016

- figuur 1 maquette Maritiem Museum, foto Maritiem Museum Rotterdam
- figuur 2 plattegrond Maritiem Museum Rotterdam,
www.qwa.nl (zie 'projecten': Maritiem Museum, Rotterdam),
laatst geraadpleegd op 9 augustus 2016
- figuur 3 situatieschets rond het Maritiem Museum, uit: Auke van der Woud,
Wim Quist, Uitgeverij 010 Rotterdam 1989, p. 86
- figuur 4 schets plattegrond Maritiem Museum Rotterdam, courtesy O. Maarleveld
- figuur 5 Joost Swarte, ontwerp voor *Het leven van het boek*, 2011, Fondation
Glénat, Grenoble, courtesey Joost Swarte / Fondation Glénat
- figuur 6 Joost Swarte, tekening voor *Vrij Nederland*, 1993
http://www.dbnl.org/tekst/_ons003200501_01/_ons003200501_01_0013.php,
laatst geraadpleegd op 19 september 2016
- figuur 7 tekening courtesy O. Maarleveld
- figuur 8 Viktor & Rolf, jurk uit de collectie *Shirt Symphony*,
<http://www.fashionscene.nl/news/148501/viktor-rolf-lanceert-resort-bridal-collectie>,
laatst geraadpleegd op 27 september 2016
- figuur 9 Utagawa Yoshitaki, Japanse houtdruk, 19e eeuw
<https://www.parkwestgallery.com/japanese-woodcut-print-collection-at-park-west-gallery/14720>,
laatst geraadpleegd 27 september 2016

Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling heeft ernaar gestreefd de auteursrechten op hier gebruikt materiaal te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Wie desondanks meent zekere rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Cito.